

Makaleler (Tema)

FARKLI SOSYAL KATEGORİLERDEN KADINLARIN TOPLUMSAL CİNSİYET ALGILARI¹

Umut Belek Erşen*

Özet

Çalışmanın konusunu, Türkiye’de farklı iki kategoriden kadının, kadınlık rollerine ilişkin tutum ve davranışlarının incelenmesi, aralarındaki benzerlik ve farklılıkların saptanması oluşturmaktadır. Bununla amaçlanan, eşitlik için gerekliliği literatürde tartışılan ve vurgulanan donanıma -eğitim, maddi bağımsızlık, kariyer vs.- sahip kadınların bu eşitliği sağlamada, cinsiyete dayalı işbölümünü yıkmada, aynı donanıma sahip olmayan kadınlardan ne ölçüde farklılaştıklarının araştırılmasıdır. İki farklı kategoriden kadınların algılarının karşılaştırılmalarının sağlanması için, en az üniversite mezunu, iş yaşantısında unvanlara sahip orta-üst sosyo-kültürel yapılardan 26 kadın ve en fazla lise mezunu, hiyerarşinin alt kademelerinde görev yapan alt sosyo-kültürel yapılardan 26 kadın ile yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler sonucunda varılan nokta, bu iki farklı kadın grubunda farklılıklar bulunmakla beraber, esas itibariyle geleneksel temel yapının aynı kalmasıdır. Bu temel yapı, geleneksel cinsiyete dayalı kadınlık ve erkeklik tanımları ve buna dayanan işbölümüdür.

Anahtar Terimler

toplumsal cinsiyet, eril tahakküm, ideoloji, kadınların algıları.

¹ Makale Temmuz 2015 tarihinde Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde tamamlanan aynı isimli doktora tezinden alınmıştır.

* Dr. umutbelek@hotmail.com

Makalenin Geliş Tarihi: 25/09/2015 Makalenin Kabul Tarihi: 19/11/2015

GENDER PERCEPTIONS OF WOMEN OF DIFFERENT SOCIAL CATEGORIES

Abstract

This article aims at examining the attitude and behaviour of two different categories of women in Turkey regarding womanhood roles, and identifying the similarities and differences. The purpose is to analyse to what extent the women with certain qualities –education, financial independence, career etc. which are thought and emphasized to be necessary in achieving equality – differ from the women who do not have such qualities in realising equality and breaking the gender-based labour division. In order to compare the perception of these two categories of women, face-to-face interviews were held with 26 women of middle-upper socio-cultural structure having at least a university degree, holding prestigious positions in work on one hand, and 26 women of lower socio-cultural structure, at most high-school graduate, employed in lower levels of hierarchy, on the other. The outcome of these interviews is that the underlying structure basically remains the same although there are divergences between two women categories. This underlying structure is traditional gender-based definitions of man and woman and labour division thereof.

Key Terms

gender, masculine domination, ideology, perceptions of women.

Giriş

Bu çalışmanın temeli, kadın sohbetlerinde atılmıştır. Kadın arkadaşlarımla gün içerisinde, iş yerinde ve iş dışında çeşitli ortamlarda konuşmalarımızda, erkeklere ilişkin kullandığımız tanımlamalar ve ifadelerin, çocukluğumda annemin günlerinde dinlediğim sohbetlerdekini andırması, yaşantımızdaki erkeklerden sürekli memnun edilmesi gereken, dışarıdan bir otorite gibi bahsedilmesi- bizimki hiç sebze yemez, benimki biraz sinirli vb.- “geçmişten bugüne hiç değişiklik olmadı mı” sorusunu sormama neden olmuştur. En az üniversite mezunu ve mesleklerinde ünvan ve kariyer sahibi kadınların kullandıkları ifadeler ile ev işçisi kadınların kullandığı ifadelerin

aynılığı, toplumsal cinsiyete ilişkin algılarının da aynı kalıp kalmadığını, eğitim ve istihdamda edinilen değişim ve gelişmeden algıların etkilenip etkilenmediğini tartışma ihtiyacını doğurmuştur. “Yaşantılarımızı yönlendiren algılarımız aynı kaldıysa gelişmeden söz edilebilir mi” sorusu da bu çalışmanın yapılmasına yönlendiren husus olmuştur.

Bu çalışmanın amacı, eşitlik için gerekliliği literatürde tartışılan ve vurgulanan donanıma -eğitim, maddi bağımsızlık, kariyer vb.- sahip kadınların bu eşitliği sağlamada, cinsiyete dayalı işbölümünü yıkmada aynı donanıma sahip olmayan kadınlardan ne ölçüde farklılaştıklarının araştırılmasıdır. Farklı iki kategoriden kadının, kadınlık rollerine ilişkin tutum ve davranışlarının incelenmesi, aralarındaki benzerlik ve farklılıkların saptanması için en az üniversite mezunu olmak üzere orta üst sosyal kültürel gruptan ve çeşitli mesleklerden 26 ve alt sosyo-kültürel gruptan, en fazla lise mezunu ve iş yaşamında hiyerarşinin alt grubunda çalışan 26 kadın ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır.

Bu görüşmelerin yapılması ve görüşme sonuçlarının değerlendirilmesi, Louis Althusser ve Pierre Bourdieu'nun görüşleri çerçevesinde oluşturulan ikili teorik yapı içinde gerçekleştirilmiştir. Bu ikili teorik yapı ile geleneksel erkeklik ve kadınlık ideolojisinin nasıl oluşup meşruluk kazandığını daha net bir şekilde ortaya koyabilmek, kategorilerin kurulmasını sağlayan etkenlerin, farklılıklar ve benzerlikler üzerindeki etkisini tartışabilmek amaçlanmıştır.

Teorik Çerçeve: Toplumsal Cinsiyet Algısının Kurulması ve Meşrulaşması

Geleneksel toplumsal cinsiyet kalıpları, yargıları bir ideoloji oluşturmakta ve kadınların, ideolojinin gereklerine uygun olarak yaşamalarını sağlamaktadır. İdeoloji kavramı, mutlaka bir siyasal görüş veya düşünce sistemi değil hayat pratiğidir, hayatla birlikte başlar (Kazancı, 2002, s. 12). Bu düşünce bizi, Louis Althusser'in ideoloji

kavramına götürür. İdeolojinin oluşması, bir toplumsal cinsiyet yapısının oluşmasına ve buna ilişkin algıların, hep aynı yapı etrafında biçimlenmesine işaret etmektedir. Althusser son derece karamsar ama bir o kadar gerçekçi bir şekilde, ideolojiden kaçış olmadığını belirtmektedir. İdeolojinin içinde yaşamakta, yaşantılarımızı ona göre belirlemektedir ama bir yandan, aslında ideolojinin dışında olduğumuzu farz etmekteyiz ki bu, içinde bulunduğumuz durumu daha da içinden çıkılmaz ve kaçınılmaz hale getirmektedir. Çünkü ideolojinin sınırları içerisinde yaşadığımızı kabul etmemek, bunun bilincinde olmamak veya bu durumu kanıksamak, bulunduğumuz noktanın tanımlanmasını ve bu tanıma uygun stratejiler geliştirilmesini engellemektedir.

İdeoloji, Althusser'e göre empoze edilen bir düşünceler dizgesi değil, her yana yayılmış pratikler toplamıdır. Ondan kaçmak olanaksızdır. İdeoloji bireylere, egemen değerleri benimseterek onların yaşadıkları sistemle uyumlu hale gelmelerini veya yeni uyumlu yaşam sistemleri kurmalarını sağlar. Althusser'e göre bu işleyiş, adeta otomatiktir ve ideoloji, kavrayışla ilgili değil deneyimle, pratikle ilgili bir gerçektir. Onu, insanların beynini sarmış, somutlaşması olmayan manevi bir varoluş biçimi olarak tanımlamak yanlıştır (Kazancı, 2006, s. 5). İdeolojinin işlemesi ile birlikte tabi olma, evrensel tanıma ve mutlak güvenceden oluşan üçlü düzenle sarılan özneler kendiliklerinden, gerçekten de doğru olduğunu, başka biçimde değil de tam da böyle olduğunu kabul ederek "işlerler" (Althusser, 2003, s. 103-112).

Toplumsal cinsiyete, kadınlık ve erkeklığe ilişkin temel yargılar belirlendikten sonra yaşayışlarına yansıtılmaları, kadınların bu yargıları içselleştirmelerine ve onay vermelerine bağlıdır. Kadınlar sürdürdükleri geleneksel roller ile tahakkümün sürüp gitmesine rıza göstermiyor olsalar, bu geleneksel yapıyı yıkıma uğratacak ufak direnmeler gösteriyor olsalar, ideolojinin devam etmesinin bu kadar kolaylıkla olacağı tartışmalıdır. "Rıza gösterme" ve erkeklerin uyguladığı "şiddet" in aslında açıkça şiddet

olarak tanımlanmaması, Pierre Bourdieu'nun "eril tahakküm" ve "sembolik şiddet" kavramlarında açıklanmaktadır. Bourdieu'nun görüşleri ile çalışmanın çerçevesinin ikinci bölümü ortaya çıkmıştır: Oluşan algının\yapının\ideolojinin meşrulaşması.

Pierre Bourdieu'ye göre, sembolik iktidar, "gerçekliği kurma/yapılandırma iktidarı" dır. Üstelik bu iktidar, dünya algısını, sözcük ve ifadeleri, inancı kuran bir pratik olarak "neredeyse sihirli bir güçtür." Bu sihirli gücün başarı kazanması için, tâbi olanların, bu güce ve onun meşruiyetine ve onu icra edenlerin meşruiyetine inanması gerekmektedir. Sembolik iktidar, bir "dünya kurma/oluşturma" gücü, şeyleri sözcüklerle yapmak gücüdür. Sembolik iktidarın, bir çıkar sorunu üzerinden geliştiği ve tâbi gruplara bunun dayatılmasıyla ilgili olduğu söylenebilir. Sembolik iktidar, kendisini sürekli kılmak ve meşrulaştırmak için bütün iktidarlar gibi şiddete başvurur. Sembolik şiddet, tam da burada karşımıza çıkmaktadır. Bourdieu'nün kavramsal dünyasında sembolik şiddet, şiddetin "görünmez ve kibar bir formu" dur (Türk, 2007, s. 8-9).

Sembolik şiddet, egemenlik ve boyun eğme ilişkilerini sevgi ilişkilerine, iktidarı karizmaya, bir sihre veya duygusal bir hoşnutluk yaratabilecek bir cazibeye dönüştürmektedir. Borcun kabulü minnete, bu cömertçe edimi gerçekleştirene karşı kalıcı bir duyguya dönüşür ve bu özellikle kuşaklar arasındaki ilişkilerde görüldüğü gibi şefkate, aşka kadar gidebilir. Sembolik şiddet, itaat olarak algılanmayan itaatleri kolektif beklentilere, toplumsal olarak aşılınmış inançlara dayanarak çekip çıkaran şiddettir (Bourdieu, 2006, s.175-176).

Bourdieu ve Althusser'in ortaya koyduğu kavramlar, cinsiyete ilişkin yapıların, kadınların ikincil durumunu nasıl sağlamlaştırdığını ortaya koymaya ilişkin geniş olanaklar sunmaktadır: Althusser, toplumsal cinsiyet rollerini oluşturan ideolojiyi kurmakta, Bourdieu kurulan yapı içerisinde kadının ikincilliğini meşrulaştırmaktadır. Böylece sistem kendini devam ettirmekte, yapı bozumununa yol açacak herhangi bir

unsur olmaksızın varlığını sürdürmektedir. Yapının unsurlarını değiştirmek, öncelikle bunu değiştirme gerekliliğine yönelik bir bilinç gerektirmekte, fakat toplumsal cinsiyete ilişkin algılarda değişim ve dönüşüm sağlanamadığından, bu bilinç oluşturulamamaktadır.

Yöntem

Araştırma esas itibariyle, iki farklı kategoriden kadınların algılarının karşılaştırılmaları üzerine kurulmuştur. Öncelikle iki farklı kategoriyi farklılaştıran unsurlar; eğitim düzeyleri, içinde buldukları ekonomik-sosyal yapı ve iş yaşantısındaki yerleri ve ünvanlarıdır. Bu farklılaştırıcı unsurların ele alınmasındaki sebep, kadınların kadınlık ve erkeklik rollerine ilişkin düşünce yapılarının, bu unsurlardan hangi ölçüde etkilendiklerinin tespit edilmesidir. Geleneksel cinsiyetçi yapıların yıkılmasında ve yeniden inşa edilmesinde önemli olduğu ortaya konulan, kadınların eğitime önem verilmesi, ekonomik özgürlüklerini kazanmaları söylemlerinin, gerçekte ne kadar etkili olduğunun ortaya konulması amaçlanmıştır. Bunun ortaya konulabilmesi için, gündelik yaşamın ifa edilmesinde, ev içi ve kamusal alanda ilişkilerin sürdürülmesinde yönlendirici olan algıların, kadınlık ve erkeklik tanımlarının, kadınlar tarafından ne şekilde dile getirildiğinin öğrenilmesi gerekmektedir.

Kadınlar ile yapılan görüşmeler, 2014 yılı içerisinde, kadınların işyerlerindeki kantinlerde veya hafta sonları evlerinde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sırasında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Önceden hazırlanmış bir görüşme formu bulunmasına rağmen, görüşmelerin yapılması esnasında her görüşmede eklenen veya çıkarılan sorular olmuştur. Görüşmeler sırasında ses kayıt cihazı kullanılmış, sadece ilk yapılan görüşmelerde soru formu çıktı olarak görüşmede yer almış, diğerlerinde görüşen-görüşülen hiyerarşisinin mümkün olduğunca kırılmasını sağlamak, sohbet havasını bozmamak amacıyla, forma yer verilmemiştir. Sohbet havasının kurulması en çok önem verilen konu olmuştur çünkü sorular, çok fazla özel olmamakla beraber,

özellikle eş ile ilgili sorularda mümkün olduğunca gerçek cevaplara ulaşabilmek için samimi bir konuşma ortamının kurulması önem arz etmektedir. Bu çaba sebebiyle görüşmeler oldukça uzun sürmüş, deşifresi de aynı ölçüde zorlayıcı olmuştur. Daha önce şahit olunan kadın sohbetlerinden edinilen izlenime göre, ilgili görüşmeler için en büyük engel, kadınların eşlerine ilişkin konularda -çoğu zaman bilinçli olmamakla beraber- gerçeği yansıtmamalarıdır. Kitabı için araştırma yaparken bu durumla karşılaşan Rosalind Coward, pek çok kadının aynı adamla evlenmiş oldukları yolunda bir izlenim edindiğini belirtir: “Birbiri ardına bir sürü kadın, kocaları veya sevgilileri ile ilgili aynı duyguları tekrarladılar. Başarılı, güven verici, nazik veya mükemmel babaydılar. Ev içi yetersizliklerini sıralamak şöyle dursun dokunaklı bir şekilde minnetle karşılıyorlardı. Çoğu yıllar önce feminizmin tanımladığı örnek erkek sendromuna katılıyorlardı: Bütün erkekler birer felakettir sizin yaşadığınız hariç” (Coward, 1995, s. 139-145).

Kadınların çoğu, görüşmenin başlarında, yukarıda Coward’ın belirttiği gibi, kocalarıyla yaşadıklarını, gerçekleri yansıtmayan bir tablo çizerek anlatmaya başlamalarına rağmen, görüşmelerin ilerleyen safhalarda bu engelin aşıldığı düşünülmektedir. Bu noktada feminist metodolojinin ilkelerine başvurulmuş, görüşmeci olarak aktif katılım sağlanmıştır. Kendi hayatımdan örnekler vermem, görüşmenin başlarında benim daha çok katılım sağlamam, özellikle eğitim seviyesi düşük kadınlarla yapılan görüşmelerde, aradaki görüşmeci statüsünün soğukluğunu kırmıştır. Çoğu görüşme, sonunda kadınların “ne güzel oldu içimi döktüm” şeklinde ifade ettikleri bir iç dökme seansına dönüşmüştür. Görüşmelerde kadınlar, kimi zaman bazı soruların cevaplarını uzun uzun düşünmüşler ve “şimdi farkına varıyorum ki aslında” ile başlayan cümleler kurmuşlardır.

Görüşme Bulgularının Değerlendirilmesi

Toplumsal Cinsiyet Algısının Kurulması

Anneler evde, işte, her yerde, babalar nerede?

Her iki kategoriden kadınların aile düzenlerine bakıldığında, geleneksel işbölümünün hüküm sürdüğü görülmektedir. Eğitim seviyesi yüksek kadınların anneleri, çoğunlukla çalışmasına rağmen, bu durumun mevcut işbölümü üzerinde herhangi bir etki yaratmadığı görülmektedir. Anneler işten geldikten sonra, evin tüm işini görmekte ve evi çekip çevirmektedirler. Anneler işten geldikten sonra evde çalışmaya devam ederken babalar "sendikada", "kahvede", "yurt dışında" veya "kim bilir nerede" dir.

Eğitim seviyesi yüksek kadınlardan sadece Çiğdem, annesi profesör olduğu için sürekli kongreler sebebiyle seyahate çıktığını, babasının bu sebeple mecburen kendisiyle ve abisinin her şeyiyle ilgilendiğini, annesiyle her işi paylaştıklarını, annesine "sağ kol destek şeklinde" olduğunu belirtmiştir. Bu durumda da babanın işleri üstlenme durumunun *mecburiyetten* kaynaklandığı görülmektedir.

Eğitim seviyesi düşük kadınların ailelerinde, tamamen aynı şekilde kurulmuş bir düzen görülmektedir, tek fark eğitim seviyesi yüksek kadınların ailelerinde, tek tük babaların *bazen* annelere yardım ettiği belirtilirken (bazen kelimesi biraz sorgulandığında sofrayı toplaması, yemeğe yardım etmesi gibi, ev içerisinde yapılan toplam işlerin içerisinde son derece ufak bir yer kaplayan işlerin olduğu görülmektedir) eğitim seviyesi düşük kadınların ailelerinde bununla hiç karşılaşmamaktadır. Babalar "zaten dışarıdaydı sürekli, hep onu beklediğimizi hatırlıyorum", "Babam gider üç gün gelmezdi", "geç saatte gelirdi". Bu kategorideki kadınlar, daha küçük yaştan itibaren ev işi yapmaya başlamaktadırlar. Evde annelerle beraber ablalar, kız kardeşler bulunduğundan kadınlar "zaten babaya iş bırakmamakta", tüm işleri halletmektedirler.

Her iki kategoriden kadınların, annelerini tanımlamakta kullandıkları ortak kelime “*fedakar*”dır. Eğitim seviyesi yüksek kadınlar annelerini, genellikle “otoriterdi, kuralları vardı, sinirliydi” şeklinde anlatırken babalar daha sakin, daha rahat olarak tanımlanmaktadır. Annelerin hem işte hem evde sürekli çalışmalarından dolayı bunun getirdiği yorgunluk ve yoğunluk ile belirli bir sertlik kazandıkları ve mevcut düzeni sürdürebilmek için kurallar koymak zorunda oldukları anlaşılmaktadır. Babalar ise hep güzel anlar ile hatırlanmaktadır: Her istenileni alan, parka, sinemaya götürün, sorumluluklarının azlığından dolayı çocukları ile sadece eğlenme anlarını rahatça geçirebilen. Sinem “*Babam, bazı kuralları esnetirdi, daha esnekti*” diyerek bu durumu ifade etmektedir.

Eğitim seviyesi düşük kadınların annelerinde de aynı sertlik görülmekte olup, bunun yansıması kesin bir otoriterlikten ziyade “*sinirliydi, babamdan daha çok dayağını yedim*” şeklinde ifade edilmiştir. Kaynağı ise biraz daha farklı değerlendirilmelidir. Görüşülen eğitim seviyesi düşük anneler, çok çocuk doğurmanın ve çok erken yaşta anne olmanın yıpranmışlığını, diğer yandan ekonomik olarak babaya bağımlı bulunmalarının ezikliğini taşımaktadırlar. Asiyе’nin belirttiği gibi “*Annemle birbirimizi büyüttük, o da ben de çok küçüktük, ardi ardına doğurmuş kadın.*”

Müge babasıyla kurduğu ilişkiyi şu sözler ile ifade etmiştir: “*Annemle daha yakındık klasik kadın dayanışması. Babamla da yakındık ama babama gidip okulda şöyle oldu böyle oldu demezdim tipik babaydı işte*”. Bu ifade kabullenmenin küçük yaşta başladığının göstergesidir, “*tipik baba işte*” cümlesi ile başlayan kanıksama ileride “*tipik erkek işte*”ye dönüşerek klasik rollerin kemikleşmesine neden olmaktadır.

Eğitim seviyesi yüksek kadınlar, baba ilişkilerini genellikle dışarıda sinemada, parkta güzel zamanlar geçirilen bir oyun arkadaşı olarak tanımlamakta veya “*bebek isteriz, on bebek getirir; araba isteriz, on araba getirir*”, “*Hiç bizi kırmazdı her istediğimizi alırdı*” şeklinde ifade etmektedirler. Babalar, kızları ile dış dünyadaki faaliyetleri

gerçekleştiren veya kızlarına dış dünyanın nimetlerini getiren bir figürdür. Anne ve babanın bu şekilde tanımlanması, annenin eve özgü kuralları belirlemesi, otoriteyi kurması ve babanın “dışarı” götürmesi, “dışarı”dan hediyeler getirmesi, aile içinde küçük yaşlardan itibaren kamusal olanın erkek ve özel olanın kadın olarak sınıflandırılmasının kuruluşunu sağlamaktadır. Bu da ideolojinin inşa edilmesinde, çatıyı kuran temel etken olarak görülmektedir.

Eğitim seviyesi düşük kadınların babalar ile kurduğu ilişki, babaların bir otorite ve dışarıdan ihtiyaçlarını sağlayan bir figür olarak tanımlanmasından ibarettir. Babasıyla yakın olduğunu söyleyen iki kadın bunu, “*zaten erkek gibiydim babam beni her yere götürürdü*” şeklinde anlatmışlardır. Erkek çocuklar açık bir şekilde *el bebek gül bebek* büyümüşlerdir, *bir dedikleri iki edilmemiştir*.

Kız çocuk olmak

Eğitim seviyesi yüksek kadınlar, kardeşlerine farklı davranılıp davranılmadığı sorusunu genellikle, “farklı davranılmadı” şeklinde cevaplamaktadırlar. Verilen cevaplara bakınca rollerin klasik ayrımının kabullenilişi açıkça görülmektedir. Toplumsal cinsiyet rolleri aslında algılara yerleşmiştir fakat kadınlar bunun farkına değildirlir veya bu rollere uygun davranışlarını tanımlama eksikliği içinde bulunmaktadır.

Benzer bir şekilde İclal, kardeşiyle ilgili şunu anlatmaktadır: “*Öyle bir şeyi hissetmedim. Aramızda 5 yaş vardı ben onun annesi gibiydim. Bana, kardeşinin sorumluluğu sende dediler, sütünü sen alacaksın sen bakacaksın dediler, sahiplendim hiç öyle bir şey olmadı o yüzden*”. Küçük yaştan itibaren kadınlık, bakıcılık rolü üstlenen İclal, bunu kendisine farklı bir davranış şekli olarak algılamamakta, normal bulmaktadır. Aynı şekilde, büyük olan erkek olsa, ona aynı bakıcılık görevinin verilmeyeceği tahmin edilebilir bir durumdur. Nitekim görüşmeler sırasında, ailenin küçük çocuğu olan ve ağabeyi bulunan kadınların hiçbiri, sorumluluğunun abisinde olduğunu belirtmemiştir.

“Kız çocuk olmanın olumsuz yönlerini hissettiniz mi?” şeklindeki soruya eğitim seviyesi düşük kadınlar, öncelikle hayır şeklinde cevap vermişler, soruyu “yani keşke erkek olsaydım dediğiniz oldu mu?” şeklinde sorunca, hemen hepsinin cevabı evet olmuştur. Bunun en büyük sebepleri, kız çocuk olduğu için okuyamamaları, çalışmalarına izin verilmemesi ve genç yaşta evlendirilmiş olmalarıdır.

Aynı soruya, eğitim seviyesi yüksek kadınların yarıya yakını, herhangi bir sıkıntı yaşamadığını söylemiştir. Kadınların genellikle belirttiği nokta, uymaları gereken kuralların ve sınırlamaların, küçük yaşlarından itibaren önlerine konmuş olduğudur. Bu sınırlamaların aşılması, kuralların esnetilmemesi gerektiği öğretilmektedir, bu durumu Elif şöyle dile getirmektedir: “Çok marjinal olmadığın sürece seni daraltacak bir şey yoktu”.

En çok akıllarında kalan nasihat sorulduğunda, her iki kategoriden kadınların da belirttikleri, genellikle dış dünyanın tehlikelerine karşı dikkatli olmalarını öğütleyen ifadelerdir. “Kimseye güvenme”, “Kanma dikkat et”, “Oturmana söylediklerine dikkat et denirdi sürekli”, “Ağır taşı kimse yerinden kaldırmaz derlerdi hep” “Kimseye güvenme”, “Annem sana güveniyoruz dışarıdakilere güvenmiyoruz dikkatli ol derdi” ifadelerinde görüldüğü gibi, kurulan kamusal-özel alan ayrımında bir alandan diğerine geçişte, kadınların sürekli tetikte olması, dikkatli olması, hareketlerine dikkat etmesi, dış dünyanın tehlikelerine karşı tetikte olması öğütlenmektedir.

Orada hepimiz eşittik/Eğitim hayatı

Eğitim seviyesi yüksek kadınlar, eğitim hayatlarında genellikle başarılıdırlar. “Okulda kız olmak avantaj, kızlar daha çalışkan akıllıdır, öğretmenler kızları daha çok sever.” Görüşülen eğitim seviyesi yüksek kadınlar, Neslihan’ın belirttiği gibi, okullarında çok iyi öğrenci olduklarını ve kurallara uyum sağlamada herhangi bir zorluk çekmediklerini belirtmişlerdir.

Eğitim seviyesi düşük kadınların büyük çoğunluğu, okulu sevmektedir, çoğu, eğitimine çok istedikleri halde devam edememiştir, devam etmeme sebepleri, ailenin yoksulluğu sebebiyle erkeklerin okumasının tercih edilmesi veya kız çocuklarının okutulmasına gerek olmadığı düşünülmesidir. Okulda öğretmenler tarafından uygulanan şiddetin çok yaygın olduğu görülmektedir. Okulda herhangi bir ayrımcılık ile karşılaşılıp karşılaşılmadığı sorusuna Şerife'nin verdiği cevap, bu kategorideki kadınların okul yaşamını özetler niteliktedir: *"Hepimizi eşit dövüyorlardı."*

Eğitimin toplumsal cinsiyete etkisini tartışan literatürde okul, esas itibariyle, algıyı biçimlendiren unsur olarak görülmekte, Althusser de ideolojinin oluşumunda okulun önemini vurgulamaktadır. Bununla beraber görüşmelerde okulun, rollerin geleneksel ayrışmasına etkisi çok fazla hissedilmemiştir. Bunun sebebi, okullarında hemen hepsi çalışkan ve başarılı olan kadınların, bu başarıları sayesinde ayrıcalıklı konuma kavuşmaları ve okul hayatı boyunca bu konumlarının kendilerine sağladığı korunaklı bölgede kalmalarıdır. Üstelik sadece bu alanda –okul- çalışmalarının, başarılarının direkt ve tam karşılığını almakta, ileride iş yaşamında karşılaştıkları adaletsizlikleri yaşamamaktadırlar. Eğitim seviyesi düşük kadınların ise, okulda geçirdikleri süre çok kısa olup, bundan dolayı oraya sürekli duyulan bir özlem bulunmaktadır.

Eğitim seviyesi yüksek kadınların üniversite tercihlerinin yapılmasında, genellikle babanın etkin olduğu görülmektedir. Kamusal alana ilişkin ilk en önemli kararın verilmesinde baba etkili olmaktadır. Babanın etkili olmadığını belirten üç kadın, babalarının olumsuz olarak etkide bulduklarını söylemişlerdir. Babanın yönlendirmesine tepki olarak kadınlardan biri başka şehri tercih etmiş, diğer ikisi sırf babanın belirlediği alana yönelmemek için başka alanları tercih etmiştir.

Özneliğin kurulması-Annelik

Her iki kategoriden birer kadının çocuğu yoktur, onlar da çok tedavi gördüklerini fakat olmadığını belirtmişlerdir. Her iki kategoriden kadınlar, anneliği tanımlarken, anneliğin ne kadar muhteşem bir duygu olduğuna ilişkin ifadeler kullanmışlardır. Annelik adeta başka bir yere konmakta ve kutsanmaktadır. Bu ifadelerin yanı sıra, anneliğin çok zor olduğu, fedakârlık ve sorumluluk gerektirdiği de vurgulanmaktadır.

Althusser'in belirttiği, ideolojinin bireyleri öznel olarak niteleyip adlandırması, "çağırması", kadınların kendilerini annelik ile tanımlayıp bu kavramla var etmelerinde izlenebilmekte, kadınların anne veya eş olarak kendilerine atfedilen rolün gereklerini yerine getirmelerini sağlamaktadır. Kadınlar, anne olarak özne niteliği kazanmakta, kabul edilmekte ve güvenceye kavuşmaktadır.

Anne olmaya nasıl karar verdikleri sorulduğunda, eğitim seviyesi yüksek kadınlar genellikle "yaşım geçiyordu, zaten zamanı gelmişti, anne babalar çok ısrar ediyordu, zaten yapacaktık geciktirmeyelim dedik" şeklinde yanıtlar vermişlerdir. İçlerinde, her zaman çocuk istediğini belirten bir kadın bulunmaktadır. Tedavi görüp çocuk sahibi olamayan Neşe'ye, bununla ilgili ne hissettiği sorulduğunda: "*İstedim çocuğum olsun insan istiyor. Annem çok istiyor. İlk başlarda çok istiyordum ama sonradan çok da şart değilmiş diyorsun alışyorsun. Çevrenin baskısı da oluyor ama demek ki çok da istemiyormuşum yoksa daha erken başlardım*" şeklinde cevap vermiştir. Burada ideolojinin, kadının karar alma mekanizmasına nasıl yerleştiği ve kadının kendi hislerini çok da fazla dinlemeyip, mevcut toplumsal çerçeveye uygun davrandığı açıkça görülmektedir.

Eğitim seviyesi düşük kadınlar, çocuk sahibi olmaya nasıl karar verdiniz sorusunu, genellikle garipseyerek karşılamışlardır. Çocuk sahibi olmak büyüme, ölmek gibi hayatın doğal evrelerinden biridir ve bu aşama, er geç gerçekleştirilmelidir. Anne olduktan sonra, çok fazla bir şeyin değişmediğini belirtmişlerdir, değişen tek şey sorumluluklarının daha da artmış olmasıdır. Anneliğin kazandırdığı kaybettirdiği

şeyler sorulduğunda ise, genellikle bu kategorideki kadınlar, küçük yaşta anne olduklarından, aslında çok da fazla bir şey anlamadıklarını söylemişlerdir.

Anne olmak, eğitilmiş kadınların hayatlarını ise tamamen değiştirmiştir. Eğitim seviyesi yüksek kadınların anne olma yaşı daha geçtir ve dolayısıyla düzenlerini oturtmuş kadınlar, bunu baştan aşağı yeniden düzenlemektedirler; sosyal hayatları sekteye uğramaktadır. Ayça bu durumu: *“Oğluma odaklı yaşıyorum kendime vakit ayırmak istiyorum ama yorgunluktan mıdır nedir hiçbir şey yapamıyorum.”* şeklinde dile getirmiştir.

Eğitim seviyesi düşük anneler, kendilerini iyi anne olarak tanımlamakta ve çocuklarına ilişkin herhangi bir pişmanlıkları bulunmamaktadır. *“Çocuğunuz ile ilgili bir pişmanlığınız var mı?”* sorusuna, aşağıda verdikleri cevaplarda görüldüğü gibi, iyi anne tanımları basittir, çocukların ihtiyaçlarını yerine getirdikleri müddetçe -karınlarını doyurdukları, temizlediklerisürece- iyi annedirler. Eğitim seviyesi düşük kadınların *“iyi annelik”* anlayışları özveride bulunmak, ihtiyaçlarını karşılamak ve çocuklarının yanında olmayı içermektedir.

Eğitim seviyesi yüksek annelerin *“iyi annelik”* tanımlarının ise daha komplike olduğu görülmektedir. Annelerin sadece iki tanesi, kendilerini *“iyi bir anne”* olarak tanımlamışlardır. İyi annelik tanımlaması, eğitim seviyesi yüksek kadınlar için sadece çocukların bakımını sağlamak, ihtiyaçlarını karşılamaktan ibaret değildir. Kendisini iyi anne olarak gören Müge, görüşme esnasında çocukların eğitiminin ne kadar önemli olduğunu belirtmiş ve kızını hangi koleje göndereceğine karar verme sürecinde, çok sayıda kolejden randevu aldığını, hepsiyle gidip görüştüğünü ve çok ayrıntılı bir çalışma yaptığını belirtmiştir. Bu bir annenin en büyük sorumluluğudur diye eklemiştir. Zeynep ise kızını –şu anda 6 yaşındadır- daha küçükken, ne kadar bunalırsa bunalsın annesi bakmasına rağmen, ona bırakıp bir yerlere gitmediğini, giden annelere hayret ettiğini söylemiştir. *“Annenin ruh sağlığı da önemli değil mi”* şeklinde yöneltilen bir

soruya en önemlisinin çocukların iyiliği olduğunu ve onlar çok küçük olduğu için fedakarlık edilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Görüşülen eğitim seviyesi yüksek annelerin hemen hepsi, çocuklarıyla ilgili sürekli vicdan azabı çekmektedirler. Bunun en büyük kaynağı, çalışıyor olmalarından dolayı çocuklara ayrılan zamanın asla yeterli olmamasıdır. Görüşülen kadınlar, sürekli endişelidir, sürekli olarak doğru yapıp yapmadıklarını sorgulamaktadırlar. Çocukların her anını planlamak, sürekli en iyi zaman geçirme, en iyi aktiviteyi bulma, onu geliştirmeye çalışma yıpratıcı bir süreçtir, aynı zamanda sonuçları da kaçınılmaz bir bağımlılığı beraberinde getirmektedir. Her iki kategoriden kadınların da çocukları olmadan geçirdikleri zaman sınırlıdır.

Toplumsal Cinsiyet Algısının Meşrulaştırılması/Eş-Sevgili ile İlişkiler

Biraz paylaşım olsaydı

İdeal eş nasıl olmalı sorusuna, eğitim seviyesi yüksek kadınların verdikleri cevaplarda ortak nokta, “paylaşımci” olmalarıdır. Yükünü paylaşmak ifadesi, tüm kadınların ortak talebi olmaktadır. Bunun yanı sıra, erkeklerin herhangi bir sorumluluk yerine getirmeseler de, kadınlar tarafından oldukları gibi kabul edilebilme lüksüne sahip olduklarını görmektedir. Görüşülen eğitim seviyesi yüksek kadınların anlatılarından edinilen izlenim, erkeklerin kendi kimliklerini, varlıklarını özgürce yaşayabilmekte olduklarıdır. Eve ve aileye karşı sorumluluklarını yerine getirmeseler de, aile içerisinde zaten kadının kurmuş olduğu düzenin, yine kadınlar tarafından mükemmel bir şekilde sürdürülmekte olduğu ve kadınların bundan herhangi bir rahatsızlık duymadıkları gözlemlenmiştir.

Değersizleştirme

“Kadınlar erkeklerden ne bekler” sorusunda da benzer cevaplar ortaya konmaktadır. Eğitim seviyesi yüksek kadınlar paylaşım beklerken, eğitim seviyesi düşük kadınlar

sorumluluk sahibi olmalarını beklemektedir ki, bu sorumluluğun sınırları, evini geçindirebilmesi, evin çocukların ihtiyaçlarının görülmesi şeklinde çizilmektedir.

Görüşülen eğitim seviyesi yüksek kadınların beklentilerinin ne kadar az olduğunu, Ebru'nun şu ifadesinde tüm açıklığıyla görmek mümkündür: *“Kadınların eşlerinden çok bir beklentileri olmuyor huzurlu mutlu olalım da kalan her şeyi ben yaparım durumu oluyor kimsenin canı sıkılmasın ben her şeyi yaparım modundayız hep.”* Aynı yaklaşımı eğitim seviyesi düşük kadınlardan Güllü'nün cümlelerinde de görmek mümkündür: *“Her şeyi ben yaparım hallederim bir şeyi de o halletsin ama yok her konuda sen bilirsin yaparsın sana güveniyorum der geçer nasılsa biliyor Güllü halleder ben de üzerinde durmam yapar geçerim. Bir yandan sinir bozucu ama.”*

Eğitim seviyesi düşük kadınlara göre erkekler, eşlerinden her türlü işlerinin/hizmetlerinin yapılmasını ve cinsel ihtiyaçlarının karşılanmasını beklemektedirler. Bu konuda, eğitim seviyesi yüksek kadınların ifadeleri de benzerdir. Bunun yanı sıra, eğitim seviyesi yüksek kadınların ifadelerinde incelenmesi gereken hususlar vardır: *“Güler yüz. Eşim ondan şikâyet ediyor sürekli söyleniyormuşum, sürekli yorgunmuşum her şey hallolur gidermiş her şeyi büyütüyormuşum, ne takıyormuşum.”* Görüşmenin kalan kısmından anlaşıldığı kadarıyla Ayça evde her işi yapmakta, her türlü sorumluluğu üstüne almış bulunmaktadır. Daha önce aile hayatı incelenirken, kadınların annelerinin otoriter olarak nitelendirildiğini, bunun sebebinin de kendilerinin kurduğu düzenin devamını sağlamak olduğunu belirtmiştik. Burada da erkek mevcut işleri ve sorumlulukların bir kısmını üstüne almak yerine, kadını gergin olmakla suçlamakta, bu şekilde kendini kötü hissetmesine neden olmaktadır. Kadın, hem sorumlulukların ve işlerin yükü altında ezilmekte, hem de bundan dolayı doğal olarak gergin ve yorgun olduğu için eleştirilmekte ve suçluluk duymaktadır.

Kendini değersiz ve yetersiz hissettirmeye ilişkin eğitimli kadınlar arasında gözlenen bu durum, eğitim seviyesi düşük kadınlarda yoktur çünkü bu kategorideki

kadınların ailelerinde, işbölümü açık bir şekilde kurulmuştur. Kadınların ve erkeklerin rolü, basit bir şekilde kesindir, fakat eğitim seviyesi yüksek kadınların ailelerinde, kadınlar ve erkekler geleneksel iş bölümünü açık bir şekilde dile getirmemekte, eğitim ve kültür seviyesi ancak bu rollerin sınırlarının kesin bir şekilde dile getirilmemesinde etkili olmakta, kocalar tarafından işlerin paylaşılacağına ilişkin bir hava yaratılarak işler önemsizleştirilmekte ve yine kadının üzerine yıkılmaktadır. Kısacası sonuç değişmemektedir. Seda'nın cümleleri bunu özetler niteliktedir: *"Bir de aslında görünüşte paylaşımına müsaitmiş gibi, açık fikirliymiş gibi gözükken ama alt kodlarında ailenin reisi erkektir diye düşünen biri bence eşim."*

Değersizleşmeyi Bourdieu şöyle ifade eder: "Hükmedilenler, tahakküm ilişkilerine hükmedenlerin bakış açılarıyla oluşturulmuş kategorilerden bakarlar, bu da kategorilerin doğalmış gibi görünmelerine yol açar. Bu onları sistematik bir şekilde kendi kendini değersizleştirmeye, hatta aşağılamaya götürür, genel olarak kadınlar, kadına dair aşağılayıcı imgeye katılırlar. Sembolik şiddet, hükmedilenin hükmedene (dolayısıyla da tahakküme) göstermemelik edemediği bağlılık aracıyla kurulur; yani kendini algılamada ve anlamada, veya hükmedenleri algılamada ve anlamada başvurduğu şemalar da kendi toplumsal varlığının da bir ürünü olduğu (ve böylelikle doğallaşmış olan) sınıflandırmaların somutlaştırmaların bir ürünüdür" (Bourdieu, 2014, s. 51).

Kadınlar erkekler tarafından kendilerine biçilen şemalara uyum göstermekte, fakat uyum göstermekte zorlandıklarında kendilerini yetersiz ve değersiz hissetmektedirler. Bu durum, eskiden olduğu gibi tamamen bilinçsiz gerçekleşmemekte, kadınlar tahakkümün bilincinde olsalar da sonuç değişmemektedir.

Meşrulaştırma

Annelik ve evin düzenin sürdürülmesi olarak tanımlanabilecek organize etmek, en çok belirtilen beklentilerdendir. Bu beklentilerin meşrulaştırılması, içselleştirilmesi de

önemli bir husustur. Bazı kadınlar işbölümünün gelenekselliğinin farkında iken, bazı kadınlar ise durumu meşrulaştırmaktadır. Eşlerinin aslında “çok da fazla şey istemediğini belirtmekte, bu fazla istememeyi de, aslında geleneksel olarak erkeğin kadından beklentilerini –güzel olsun beni karşılasın vs- içselleştirerek yapmaktadırlar. Yani erkek bunları aslında talep edebilir, böyle bir hakkı vardır ama talep etmeyerek, kadının ona minnet duymasına neden olmaktadır. Bu durum, ev işçisi olan Asiye'nin, kocasının beklentilerini belirttiği “*Sevgiyle saygıyla güler yüzle karşılaması halini hatırlı bilmesi.*” cevabından çok da farklı değildir.

Diğer bir ilginç nokta, temsiliyet meselesidir: Eğitim seviyesi yüksek kadınlardan Nur'un ifadesi “*Her platformda onu başarılı bir şekilde temsil etmesini ister, kılık kıyafet vb gibi her şeyi düzgün olmalı. Hem hayat hem yatak arkadaşı.*” şeklinde iken, diğer kategoriden Gonca'nın ifadesi de benzerlik göstermektedir: “*Bütün erkekler hemfikirdir: Saygıda kusur etmesin, namusuna laf getirmesin, sesini yükseltmesin, gittiği ortamda beni temsilen ağır olsun.*”

Erkeklerin, her şeyi düşünmek zorunda olmadıkları için –düşünen bir kadın bulunmaktadır her zaman- olaylara geniş bakabilmeleri, kadınların, her türlü işi halletmek zorunda oldukları için tüm ayrıntıları dikkate alan *titiz* bakışı dışsallaştırılmakta, bu kadın özelliği bu da erkek denilerek genelleştirilmekte ve kabullenilmektedir.

Kocalar: Daimi yardımcılar

Ev içi işlerin yapılmasına ilişkin sorularda, eğitim seviyesi yüksek kadınlar kategorisinde, eşlerinin hiçbir iş yapmadığını söyleyenlerin yanında, eşlerinin yardım ettiğini söyleyenler de bulunmaktadır. Bu yardımın içeriği konuşulmaya başlandığında, yardım olarak nitelendirdikleri şeylerin, sofrayı toplamak, bulaşık makinesini çalıştırmak gibi, eve harcanan toplam iş gücü içerisinde kıyaslanamayacak kadar küçük faaliyetlerden bahsettikleri veya eşlerinin yardım etmelerinin, kadınların söylemesine

veya bir kadının deyimiyle “dürtüklemesine” bağlı olduğu, o zamanlarda bile yardım kavramının, yine sofranın toplanmasıyla sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır.

Eşinin çok yardımcı olduğunu söyleyen kadınlar, örneğin hafta sonlarını ayrıntılı anlatmaları istendiğinde, çoğu zaman kendileri de şaşırarak sürekli çalıştıklarını belirtmişlerdir. Erkeğin normal yaşamını devam ettirdiği fakat kadının ufak bir aktiviteyi bile gerçekleştiremediği, bunun için yine kendini suçladığı, işleri bitiremediğini sebep olarak öne sürdüğü fakat neden bitiremediğine ilişkin bir irdelemeye girmedeği, basitçe kendisinin işleri yetiştiremediğinden dolayı gidemediğini düşündüğü, yani bitiremediği işleri kendi görevi olarak kodladığı anlaşılmaktadır.

Ev işçisi kadınlardan yardım almak, kadınların kendilerini “aslında çok iş yapmıyorum” şeklinde tanımlamalarına neden olmaktadır. Bununla beraber, ev içerisindeki düzenin sürdürülmesi için gerçekleştirilen organize etmek, derlemek, toplamak tüm vakitlerini almakta, hiçbir iş yapmadıklarını söylerken, aslında ev içerisinde hiç boş durmadıkları anlaşılmaktadır.

Eğitim seviyesi düşük kadınların ifadelerinden, hayat ve çalışma şartları zorladığında, erkeklerin ev içi düzene dâhil oldukları, olmak zorunda kaldıkları görülmektedir. Aksu Bora, ev işçisi kadınlar ile yaptığı görüşmelerde, bu kadınların neredeyse tamamının kocasının işsiz veya düzensiz çalıştığını, kadınların çoğunun evin tek geçim kaynağı durumunda olduğunu, yıllarca da sürse, kadının evi geçindiriyor oluşunun, norm dışı bir durum olarak algılanmakta olduğunu belirtmektedir. Buna bağlı olarak, hayatlarında geleneksel kadınlık rolleri ile ilgili pek bir değişme görünmemekte, böylece bir yandan evin geçimini sağlarken bir yandan yuvayı yapmak yine kadınların üstüne kalmakta, aile ilgili önemli kararlarda son söz yine kocaların olmaktadır (Bora, 2005, s. 101). Yapılan görüşmelerde, bunun tam tersi bir durum gözlenmiş olup, ağırlıklı unsurun, kadınların tavrı olduğu gözlenmektedir. Kadınlar “yapacak bir şey yok tabii ki yapacaklar” tavrı içerisinde olduklarında, mecburiyetler

paylaşımına dönüşmekte, hayat şartları, rollerin geçişkenliğinin sağlanmasında önemli bir unsur olmaktadır.

Kabulleniş

Ev içerisinde adaletsiz veya eşitsiz olarak nitelendirilen durumlar olup olmadığı sorusuna, tüm kadınlar olduğu yönünde cevap vermiştir. Ev işlerinin gerçekleştirilmesinin ve çocuğun bakımının sağlanmasının, kadının sorumluluğunda olduğu görülmektedir. Bu durumla ilgili, kadınların eşitsiz iş dağılımının farkında oldukları, sorunlarını açık bir şekilde tanımladıkları, fakat sorunla ilgili bir kabulleniş ve rıza gösterme içindedirler ve buna yönelik bir çözümün olabileceğini düşünmemektedirler.

Eğitim seviyesi yüksek kadınlardan Filiz, durumu kabullenmenin ötesinde eşinin büyük bir aşama kaydettiğini düşünmekte, buna kanıt olarak eşinin, çocuğun altını değiştirdiğini belirtmektedir. *“Yakında çamaşıra bulaşığa da girer”* ifadesi ilgili durumun absürtlüğüne vurgular şekilde dile getirilmektedir. Görüşülen eğitim seviyesi yüksek kadınların çoğunluğu, geleneksel işbölümünün kodlarını düşüncelerinde ve söylemlerinde taşımaktadırlar.

Aynı kategoriden Tennur, eşinin ev işlerinin paylaşımıyla ve çocuk ile ilgili tüm sorularda, aslında eşinin herhangi bir görev üstlenmemesiyle ilgili hep ne kadar yoğun çalıştığını belirtmiştir. Burada da aslında erkeğin işinin sürekli ön planda olduğunun farkında olduğu ama *“kendi işi olduğu için”* diyerek yine durumu meşrulaştırmaya çalıştığı görülmektedir.

Eğitim seviyesi düşük kadınların bir kısmı, işten güçten çok yorulduklarını ve bunaldıklarını belirtirken, diğer kısmı ise yaptıkları işleri, evliliğin gereği olarak görmektedirler, ev içi işlerin hepsini üstlenmelerini doğal olarak nitelendirmekte ve hatta üzerinde durulmasını gereksiz bulan bir tavır sergilemektedirler. Benzer bir ifadeye, eğitilmiş kadınlardan Emine’de rastlanmıştır. *“İşleri hep kadınlar yapıyor*

değişmez mi bu durum sence” şeklindeki soruya:” *Bilmiyorum ki akış neyse o olur eğer illa yapmıyorsa bir şekilde yaparım bir makineye bulaşıkları dizerim ne olacak ki?*” şeklinde yanıt vermiştir. Bekar olan Emine, evlendikten sonra mevcut işleyişe kolaylıkla katılacağını belirtmiştir.

Sonuçta her iki kategoriden kadınlar, mevcut eşitsiz işbölümünün sürüp gitmesine rıza göstermektedir fakat eğitim seviyesi düşük kadınlar bunu daha direkt yaparken –evliliğin gereği tabi ki- eğitilmiş kadınlar sebepleri meşrulaştırarak –iş çok yoğun, ama bayağı yol kat etti- gerçekleştirmektedirler.

Mevcut durumun herhangi bir değişikliğe tabii olmaksızın devam etmesi konusunda Coward, kadınların bilinçaltı ihtiyaçlarını karşılamak için erkekleri idealize ettiklerini belirtmektedir. Coward şöyle devam eder: “Kadınların erkeklere ilişkin duygularında bu idealleştirmeye eşlik eden eşit önemde bir şey daha vardır. Pek çok kadında, erkeklere meydan okuma konusunda derin bir korku vardır; hem de yalnızca kamusal alanda ve başkalarının önünde değil, paradoksal biçimde, daha çok gerilimlerin daha büyük olacağını tahmin edilebileceği özel hayatlarında da” (Coward, 1995, s. 139-145). Edinilen izlenim, Coward’ın korku olarak tanımladığı şeyin, statükonun sarsılmasına yönelik duyulan endişe olarak yeniden tanımlanabileceği yönündedir. Kadınlar kimi zaman bu endişeden kimi zaman tartışma çıkacağına veya uzayacağına ilişkin endişelerden dolayı, konunun kapatılması yönünde tezcanlı davranmaktadırlar. Bu şekilde kapanan her konu, kadınların kabulleniş kültürünün üzerine eklenmektedir.

Kadınlar erkeklerden ailenin geçimini sağlayan, itaat ve hizmet edilmesi gereken kişiler olarak açıkça söz etmemektedirler ama kocaları iyi para kazanır, iyi bir yaşam standardı sağlarsa ve çocuklarına ilgi gösterirlerse onlara minnet duymaktadırlar (Coward, 1995, s. 139-145). Bu minnet duygusu, her iki kategoriden kadınlarda sürekli olarak görülmektedir. Eşlerin yaptığı en küçük şey, yoğun bir minnet duygusuyla

karşılanmaktadır. Buna çarpıcı bir örnek Aysun'un anlattığıdır: *“Hastalansam falan bakar ayağım kırıldı bir ay yattım hiçbir şey yapmadım, hastaneye falan da kucağında götürüp getirdi ben hoplayarak giderim diyordum ayıp oluyor diyordum ama olur mu diyordu”*. Eşinin yaptıkları, gayet doğal olması bir yana Aysun'un kendi çalışması ve yaptıkları göz önünde bulundurulduğunda, çok da önemli durmamaktadır. Eğitimli kategori de, yine daha önce belirtildiği gibi, farklı değildir, örneğin Filiz kocasının bebeğinin altını *bile* değiştirdiği büyük bir gurur ve şaşkınlıkla dile getirmektedir. Erkekler ne yapsa tezahüratla karşılanmaktadır.

Babalar: Daimi oyun arkadaşları

“Çocuğun en yoğun olarak bakımına zaman ayrıldığı ilk 3 yılda eşinizden destek aldınız mı” sorusuna eğitimli kadınların çoğu almadığı cevabını vermiştir. Nur, önce eşinin destek olduğunu belirtmiş, bu desteğin içeriği sorulduğunda şöyle yanıt vermiştir: *“Oldu destek oldu. 6 ay ücretsiz izin aldım. Ben o süreçte zaten yardım talep etmedim. Doğumdan sonraki 15 gün hep o kalktı o iyiliğini hiç unutmam. Beklentiyle ilgili geceleri kalkmadı, altını değiştirmedim.”* 15 gün eşinin yardımcı olması “destek oldu” denilebilmesi için yeterlidir. O süredeki yardımı da, *“unutulmayacak bir iyilik”* olarak nitelendirmektedir. Bu ifade, erkeklerden beklentilerin ne kadar minimum düzeyde olduğunun bir göstergesidir.

Babaların, gerçekten çocuğun bakımına ilişkin aktif rol alması, mecburiyet durumlarında gerçekleşmektedir. Bu durum, eğitim seviyesi düşük kadınlar için farklı değildir. Eşlerinin nasıl bir baba olduğu sorulduğunda, görüşülen eğitim seviyesi yüksek kadınların hepsi öncelikle “iyi bir baba” olduklarını belirtmektedir, bununla beraber, babaların çocuklarıyla ilgili yaptıkları işler sorulduğunda gelen ifadeler, iyi bir baba tanımlamasının yapılması için, çok da fazla bir beklenti olmadığını ortaya koymaktadır.

Görüşmelerden, *“iyi bir anneyim”* şeklinde bir tanımlamayı bir türlü kendileri için kullanamayan, her biri aslında sürekli uğraşıp didindikleri halde, iyi bir anne olmak için gerekli üstün vasıflara bir türlü sahip olamayan kadınların, erkekler için iyi bir baba tanımlamasını kolaylıkla kullanmakta olduğu anlaşılmıştır. İyi bir baba tanımlamasının neye göre yapıldığı belirsizdir. Bunun için lego yapmak, akşamları çocuk ile yarım saat oynamak veya matematik çalıştırmak yeterli görünmektedir. Diğer yandan, çocuk ile ne kadar vakit geçirilse anneler için yeterli olmamakta, bu zamanın kaliteli olması gerekmekte, bu koşul sağlandığında başka bir koşul ortaya çıkmakta ve iyi anneliğin çıtası yükseldikçe yükselmektedir.

Eğitim seviyesi düşük kadınlar, kocalarını anlatırken genellikle *“çocuklarına çok düşkün hiç bir şeylerini eksik etmez”* ve *“gezdirir, oyun oynar”* tanımlamalarını kullanmışlardır. Eğitim seviyesi yüksek kadınların çizdiği baba rolü ile aralarında bir fark görülmemekte olup, tek fark eğitim seviyesi düşük kadınlarda *“ilgisiz, iyi bir baba değil”* şeklinde ifadelerin de dile getirilmesidir; diğer kategorideki kadınlarda babalara ilişkin olumsuz bir ifade duyulmamıştır.

Sonuç

Görüşmeler sonucunda elde edilenler, orta-üst sosyo-ekonomik düzeyden, en az üniversite mezunu ve alt sosyo-ekonomik düzeyden en fazla lise mezunu iki kadın grubu arasında farklılıklar bulunmakla beraber, esas itibariyle, geleneksel yapının aynı kaldığını ortaya koymuştur. Bu temel yapı, geleneksel cinsiyete dayalı kadınlık ve erkeklik tanımları ve buna dayanan işbölümüdür. Saptanan farklılıklar ise, *“aslında her şeyin farkında olma”*, *“aslında bu şekilde devam etmesine neden biziz, biz alıştırıyoruz”* olarak özetlenebilecek bilinç ve *“aslında istesem eşim her şeyi yapar”*, *“aslında istesem her şeyi yaparım”* şeklinde özetlenebilecek sahte bilinçtir. Bu durumun

bilinç olarak tanımlanmasının sebebi, kadınların aslında her şeyin farkında olduklarını belirtmeleridir, “aslında biliyorum durum bu” demektedirler; sahte bilinç olarak tanımlanması ise her an mevcut durumu değiştirebileceklerine ilişkin inançlarıdır ki bu durum, mevcut şartlarda çok da olanaklı görülmemektedir.

Kadınların aile yapıları farklılıklar gösterse de, anne ve baba rollerinin genel hatlarının aynı kaldığı anlaşılmaktadır. Genel olarak tekrar edilen, annenin fedakâr olması, ev içi düzeni ve işleyişi sağlaması ve babanın “klasik baba işte” olarak tanımlanan rolü, evin geçimini asıl sağlayan olması ve kamusal düzene ilişkin ihtiyaçları yerine getirmesidir. Bu tanımlarda oluşan farklılıkların kadınlar üzerinde direkt etkisi görülememiştir. Bunun sebepleri, ailelerindeki işbölümünü kendi evlerinde kurmaya eşlerinin gönüllü olmamalarıdır. Ailelerinde geleneksel rol tanımları olmadığını belirten Bilgen ve Hatice’nin, evlerinde benzer bir yapı kurmalarının sebebi, eşlerinin işbirliği yapmalarıdır.

Kız çocuk olmak, erkek kardeşe sahip olunduğu zaman, annelik rolüne hazırlanmayı getirmektedir. Erkek kardeşleriyle kurulan ilişkide kendilerine, “koruyan, sorumluluğunu alan” rolü verilmekle birlikte, kadınların bunu doğal bir süreç olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Yine kız çocuk olmanın, kendilerini sakınması, koruması, kollaması sorumluluklarını gerektirdiği, doğal ve olması gereken bir şekilde dile getirilmektedir. Çocukluğunu bu şekilde geçirmeyen kadınlar ise “erkek gibiydim gezer tozardım” ifadesi ile bu durumu eril bir ifade ile dile getirmektedirler.

Kadınların eğitim durumları, kategorileri oluşturan önemli bir etken olmakla beraber, farklılık yaratan bir unsur olmadığı görülmektedir. Eğitim düzeyi yüksek olan kadınlar okul hayatlarında başarılı, örnek öğrencilerdir, herhangi bir ayrımcılığa uğramamış veya bu tür davranışlarla karşılaşmamışlardır. Başarılı öğrenci olmanın ayrıcalıklı konumu, kadın ve erkeğe uygulanan ayrımcı davranışların olumsuzluklarının kendilerine yansımalarına veya bu durumlar ile karşılaşmadıkları için

tanım yapmalarını engellemektedir. Eğitim seviyesi düşük kadınların, okul ile ilişkileri çok uzun olamamıştır, ya okula gitmelerine izin verilmemiş veya imkânsızlıklar sebebiyle okula devam edememişlerdir.

Görüşmelerden, anneliğin kadınların kendilerini tanımlamalarında ve tamamlamalarında en önemli yeri oluşturmakta olduğu sonucuna varılmıştır. Moda, tıp, ekonomi, siyaset ve neredeyse tüm alanlar, annelik tanımlarının kapsamının genişletilmesine katkıda bulunmakta olup, görüşme yapılan kadınların bu yeni tanımları da benimseyip içselleştirdikleri görülmüştür. Geleneksel fedakâr annelik tanımına, çok sayıda yeni tanım eklenmiş ve eklenen her yeni tanım, çocuğun gelişiminde en ufak bir ayrıntıyı bile annenin sorumluluğuna ve iradesine bağlamıştır. Görüşülen tüm kadınlar, var güçleriyle, bu sınırları belirsiz sorumlulukları yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Bu noktada iki soru karşımıza çıkmaktadır: Kadınlar, çocukların bakımı ve büyütülmesine ilişkin her türlü sorumluluğu üstlendikleri için mi, yoksa varoluşlarını tanımladıkları bu alanın sınırsız hâkimi olduklarından mı anneliğe büyük önem atfetmektedirler?

Eğitim seviyesi yükseldikçe, anneliğin kadınlara yüklediği suçluluk duygusu ve iyi bir anne olduğuna duyulan inanç-inançsızlık artmaktadır. Eğitim seviyesi düşük kadınların çoğu, kendilerini iyi anne olarak görmektedirler, çünkü çocuklarının bakım, barınma, şefkat, ilgi ihtiyaçlarını karşılamakta olduklarını düşünmektedirler. Diğer kategorideki kadınlar ise kendilerini iyi bir anne olarak tanımlamakta zorlanmakta, hiçbirisi annelik sorumluluklarını yeterince yerine getirdiklerini düşünmemektedir. Aynı zorluk babaların iyi bir baba olarak tanımlamalarında görülmemekte, babanın akşamları eve geldiğinde çocukları ile ufak bir zaman geçirmesinin iyi bir baba olarak tanımlanmasına yeterli olduğu anlaşılmaktadır.

Eşleri ile ilişkilerde her iki kategoriden kadınların ortak olarak belirttikleri husus paylaşımın azlığı\yokluğudur. Ev içi işbölümündeki adaletsizlik, yine her iki

kategorinin ortak bir özelliği olup bunun doğurduğu sonuçlar farklı olmaktadır. Eğitim seviyesi düşük kadınların evlerinde bu durum çok fazla yadırganmazken diğer kategorideki kadınların “gereksiz tartışmalara girmemek, tartışmanın uzamasını önlemek” için “yapıverdiği” işler bir süre sonra tüm evin idaresinin kendi üzerine yüklenmesine neden olmakta, iş yaşamının, çocuk bakımının ve diğer tüm sorumlulukların altından kalkmaya çalışan kadın, doğal olarak bu işleyişin bir yanında aksama olduğunda kendini suçlu ve değersiz hissetmekte, bunun sebeplerini paylaşımında veya işleyişte değil kendisinde aramaktadır.

Eğitim seviyesi yüksek kadınlar, adaletsiz işbölümünün farkında olmakta, aslında böyle olmaması gerektiğini dile getirmekle beraber bu durumu kabullendikleri görülmüştür. Ev içerisinde geleneksel işbölümünden farklı bir işleyişleri olduğunu belirten kadınlarda, bu durumu yaratan sebep erkeğin işbirliğine gönüllü olmasıdır. Erkeklerin gerek babalık rollerinde gerekse eş olarak ev içerisinde yaptıkları ufak şeyler kadınlar tarafından minnetle karşılanmakta ve “yapıyor olmak” için yeterli gözükmektedir.

Konuşulurken en çok göze çarpan husus kadınların kullandığı eril dildir. Kadınlar kadınlık ve erkeklik tanımlarını yaparken öncelikle “insan olmalı” klasik ifadesiyle başlamakta, sonrasında geleneksel olarak kadına ve erkeğe atfedilen özellikler sıralanmaktadır. Kadınlar ile erkeklerin eşitliği konusunda, bu eril dil yine kendisini göstermekte, kadınların eşitliğine vurgu yapılmaya çalışılırken aslında kadınların korunmaya muhtaç olduğu şeklinde ifadeler dile getirilmektedir. Kadınların kendilerini ifade edebilecekleri dil ve kavramların oluşturulması ve kullanılması gerekliliği, bu noktada karşımıza çıkmaktadır, çünkü eril kavramlar ile kadınlara ilişkin çoğu durumun tanımlanması mümkün olmamakta veya ifade edilmek istenilenden farklı anlamlar ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Görüşülen kadınlarda gözlenen, üzerlerindeki baskının ve mağdur olduklarının genellikle farkında olmalarıdır, eksik olan nokta sorgulamadır ki bunun ancak kadınların bir araya gelmeleriyle mümkün olabileceği düşünülmektedir. Kadınlar elbette ki bir araya gelmekte ve çeşitli toplumsal düzeylerde ilişkiler kurmakta, konuşmakta, anlatılmaktadırlar fakat bunların sorgulama düzeyine dönüşebilmesi bilinç yükseltme grubu niteliği kazanmasıyla olası hale gelebilir.

Bu noktada temel önem taşıyan şey kadınların kendilerini bireysel olarak çaresizlik içinde görmeleri değil, diğer kadınlar ile suçluluk, değersizlik duygularına yol açan koşulları konuşmaları, sadece kendisinin değil diğer kadınların da ortak duygular yaşadığını görmeleri ve en önemlisi konuşarak kendilerinin ve yaşamlarındaki olguların farkına varabilmeleridir.

Nitekim kadınlarla görüşme yapılması sırasında zaman zaman, aynı işyerinde birden fazla kadınla toplu görüşme gerçekleştirildiği olmuştur. Bu esnada kadınların çoğu zaman *“ben bunu hiç düşünmemiştim”* *“şimdi sen söyleyince farkına varıyorum ki”* *“gerçekten öyle olduğunu hiç fark etmemişim”* şeklinde ifadeler kullandıkları, bazı konular üzerinde tartıştıkları ve toplu veya bireysel her görüşmenin sonunda uzun zamandır böyle düşünüp konuşmadıklarını, bu konuşmanın çok iyi geldiğini ifade ettikleri görülmüştür.

Soruların kadınlar tarafından sorulması ve yine onlar tarafından cevaplarının verilebilmesi önemlidir. Üst yapıyı düzenlemeye yönelik eğitim, istihdam gibi çözümler şüphesiz önemli olmakla birlikte, esas itibarıyla kadınların günlük yaşamlarında küçük değişikliklerden başlamak, daha da önemlisi bu değişikliklerin kadınlar tarafından gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Kadınlık ve erkekliğin geleneksel tanımlarından çıkması mümkündür, fakat bunun kadınlar tarafından yine kadınlar ile birlikte gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

Geldiğimiz noktada bu çalışmada çizilen tablo, oldukça karamsar görünmektedir ki bir bakıma doğrudur çünkü kadınların içerisinde buldukları mevcut durum geçmişe nazaran daha karanlıktır. Literatürde ve söylemde üzerinde durulan makro düzeyde, yapılar kurulmuş veya bu yapıların kurulmasının önemi anlaşılmıştır. Yani eğitimin önemi aşikardır ve kadınların eğitilmesinin veya ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarının sağlayacağı büyük değişimler yadsınamaz. Bununla beraber, bu çalışmada öne sürülen, bu donanımın sağladıklarının, mevcut cinsiyet ideolojisini değiştirmeye yetmediğidir. Asıl değişimin gerçekleşeceği alan, kadınların algılarını değiştirecek bilinç düzeylerinin yeniden kurulmasının sağlanabilmesidir. Bunun da esas itibarıyla, kadınlar arasındaki paylaşım olanaklarının daha çok tartışılması ve bu olanakların artırılması ile sağlanabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Althusser, L. (2003). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. Alp Tümertekin (Çev.), İstanbul: İthaki.
- Bora, A. (2005). *Kadınların Sınıfı*. İstanbul: İletişim.
- Bourdieu, P. (2006). *Pratik Nedenler*. Hülya Uğur Tanrıöver (Çev.). İstanbul: Hil Yayınları.
- Bourdieu, P. (2014). *Eril Tahakküm*. Bediz Yılmaz (Çev.). Ankara: Bağlam.
- Coward, R. (1995). *Şu Hain Kalplerimiz Kadınlar Erkeklere Neden Teslim Olurlar?* Aksu Bora- Asuman Emre (Çev.), İstanbul: Ayrıntı.
- Kazancı, M. (2002). Althusser, İdeoloji Ve İletişimin Dayanılmaz Ağırlığı. [Elektronik Sürüm]. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, c.57, 56-87.
- Kazancı, M. (2006). Althusser, İdeoloji Ve İdeoloji İle İlgili Son Söz, [Elektronik Sürüm]. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, s.24, 67-93.

Türk, B. (3-4 Mayıs 2007). *Eril Tahakkümü Yeniden Düşünmek*. Pierre Bourdieu: Sosyal Bilimlerde Açılımlar Konferansı, İstanbul Teknik Üniversitesi.

Ek: Görüşmeci Listesi

1. Eğitilmiş

İSİM	YAŞ	EĞİTİM	MEDENİ DURUM	ÇOCUK	MESLEK-STATÜ
Ayça	32	Üniversite	Evli	1	Bankacı-Uzman
Ebru	30	Üniversite	Evli	1	Bankacı-Uzman
Müge	42	Üniversite	Evli	1	Bankacı-Müdür Yardımcısı
Neslihan	39	Y. Lisans	Boşanmış		Bankacı-Müdür
Sevgi	39	Üniversite	Evli	2	Bankacı-Müdür Yardımcısı
Pınar	39	Üniversite	Evli	1	Bankacı-Müdür Yardımcısı
Sinem	31	Üniversite	Evli	1	Bankacı-Uzman
Güler	31	Üniversite	Evli	0	Bankacı-Uzman
Tansu	44	Üniversite	Evli	0	Bankacı-Müdür
Nur	40	Y. Lisans	Evli	1	Bankacı-Müdür Yardımcısı
Zeynep	32	Üniversite	Evli	1	Bankacı-Uzman
Tennur	39	Üniversite	Evli	1	Bankacı-Müdür
Şule	38	Y. Lisans	Bekâr	0	Bakanlıkta Uzman
Elif	41	Üniversite	Boşanmış	1	Bankacı-Müdür
Seda	42	Doktora	Evli	1	Savcı
Bilgen	41	Üniversite	Evli	1	Çevirmen
Deniz	35	Üniversite	Evli	1	Turizm Şirketinde Yetkili
Emine	34	Üniversite	Bekâr	0	Eczacı
Esin	37	Üniversite	Evli	1	Özel Sektör-Yönetici
Filiz	37	Y.Lisans	Evli	1	Özel Sektör-Yönetici
İclal	50	Doktora	Bekâr	0	Profesör
Neşe	40	Üniversite	Evli	0	Bankacı-Müdür Yardımcısı
Arzu	39	Y. Lisans	Evli	2	Bakanlıkta Yönetici

Çiğdem	32	Y. Lisans	Evli	1	Dernek-Uzman
Hatice	45	Üniversite	Evli	1	Bakanlık-Uzman
Canan	39	Üniversite	Evli	1	Ziraat Mühendisi

2. Eğitimsiz

İSİM	YAŞ	EĞİTİM	MEDENİ DURUM	ÇOCUK	MESLEK
Aysun	32	Lise	Evli	2	Müstahdem
Narin	45	Ortaokul	Evli	2	Müstahdem
Şerife	30	İlkokul	Evli	1	Müstahdem
Suna	35	Ortaokul	Evli	2	Ev İşçisi
Aysel	50	Ortaokul	Evli	3	Müstahdem
Müzeyyen	49	Ortaokul	Evli	2	Müstahdem
Demet	32	Lise	Evli	1	Müstahdem
Hayat	43	Ortaokul	Evli	2	Müstahdem
Meral	37	Ortaokul	Evli	1	Müstahdem
Dilek	41	Ortaokul	Boşanmış	3	Kuaför
Gülşen	44	Ortaokul	Bekâr	0	Ev İşçisi
Sevim	43	İlkokul	Evli	4	Apartman Görevlisi
Sultan	44	İlkokul	Evli	2	Müstahdem
Melek	47	Okur Yazar	Evli	3	Apartman Görevlisi
Asiye	41	İlkokul	Evli	4	Ev İşçisi
Fatma	42	Ortaokul	Evli	2	Müstahdem
Gonca	32	Lise	Evli	2	İşten Ayrılmış
Güllü	41	Ortaokul	Evli	2	Ev İşçisi
Hafize	45	İlkokul	Evli	3	Apartman Görevlisi
Yüksel	44	Lise	Evli	3	İşten Ayrılmış
Mine	38	Ortaokul	Dul	2	Müstahdem
Deniz C.	38	Ortaokul	Evli	1	Müstahdem
Ayşe	30	Lise	Evli	1	Güvenlik Görevlisi
Seray	34	Ortaokul	Evli	0	Müstahdem
Gülay	24	Lise	Evli	1	Müstahdem
Rabia	34	Lise	Evli	1	Müstahdem